

Märkused ja kommentaarid

Ääremõtteid Pauliina Latvala artiklile «Soomlase elu kujutamine pärimuslikus ajalooos»

Tiiu Jaago

1. Jutustuse ajaraam

Kas suulises või ka kirjutatud pärimuses on loo teljeks üldised ajalooüldmused: sõda, küüditamine, kolhooside loomine jne, või on primaarne pere ja selle liikmetega toimunud sündmused: lähedaste surm, kodukoha vahetus? Pärimuses on esiplaanil viimane, ajalooüldmused on taustaks inimeste läbielamistele. Perepärimuse seisukohalt pole oluline, kas pereisa viidi Siberisse 14.06.1941 või 16.02.1945, see on taustinformatsioon, tähtis on, et ära viidi isa. Perepärimuses võib esiplaanil olla daatum, mis üldajaloo üldse ei peegeldu, pereloo võib see aga tähendada mingit pööret. *Sitten kaikki alkoi muuttua. Ulla, tuo vahva ja tomera, joka piti kaiken järjestyksessä, alkoi sairastua*. [- - -] *Ulla kuoli 10.09.1928. Hän oli silloin 60 vuotta 7 kuukautta.* (Siis muutus kõik. Ulla, see kange ja hakkaja, kes korraldas kõike, hakkas põdema. [- - -] Ulla suri 10.09.1928. Ta oli siis 60 aastat ja 7 kuud vana.) (SSK 9035/9701, lk 6655). Jutustuses võib aimata vana ja uue ajastu kokkupõrget, kuid kui poliitilised sündmused vahetult pere elu ei mõjuta, ei ole see keskne informatsioon. Järgnev lõik kõneleb 1940. aastast. *24. augustil on pärtlipäev, vana rahvakalendri esimene sügispäev. Pärtlipäevast kaovad ussid, kärbsed, konnad ja lahkuvad pääsukesed. Pärtlipäevast ei peeta enam hommikust söömavahet. Pärtlipäevast võis hakata seeni, pähkleid ja õunu korjama. Pärtlipäevast hakkas tänavu kehtima uus konstitutsioon* [- - -] *Riigi juhtimine muudeti sel pöördelisel suvel venepäraseks* (EE 430, lk 135). Võiks oodata, et edaspidi jutustatakse Nõukogude Liidust ja II maailmasõjast, ometi kõneldakse veel pikalt koduelust: töödest, sügisõhtutest, isa surmast ja enda täiskasvanuks saamisest. Sõda jõuab jutustaja ellu ja ühtlasi tema jutustusse seoses mobilisatsiooni kartusega pärast 1942. aastat.

Mida kaugemale ajas tagasi, seda vähem täpsustatakse perepärimusjuttudes ajaloolisi sündmusi ja seda enam keskendutakse inimeste käitumisele teatud situatsioonides, inimeste vaheliste suhete ja hinnangute peegeldamisele. Paari sajandi tagused sündmused võivad olla varustatud ajamääratlustega (esivanemad elasid üle Põhjasõja; esivanemad tulid pärast Põhjasõda), kuid see ei seostu vahetult Põhjasõja-aegsete või -järgsete sündmuste kujutamisega. Sellel võiks olla vähemalt kaks põhjust. Üks tuleneb mälu omadusest teha informatsioonist valikuid. Pärimusliku ajaloo seotud minevikufaktide valiku ja alalhoidmise üks printsiipi on «aegade kokkujooks» (vt lähemalt Jaago & Jaago 1996: 64). Teine põhjus seisneb sündmuste toimumisaja ja jutustamisaja distantis: jutustatakse oma aja teadmiste ja huvide seisukohalt. Ajalooüldmused on raamatutes ja muudiski dokumentides kirjas - nad on olemas väljaspool pärimust (samas 109-118).

Rohkem kui sõjad ise pakuvad jutustamisainet sõjaga kaasnevad isiklikud sündmused - kodu kaotamine, haigused, lähedaste inimeste surm. Lühiajalised sõjasündmused, millel ei ole ajaloolist analoogi või mis ei seostu isikliku püsikonfliktiga, pärimusse ainet ei anna. Inimesed räägivad asjadest, mis mõjutavad nende elu pikema aja

vältel, lühiajalistest sündmustest (kellegi kaotus, näiteks pereisa mahalaskmine; pereema hoidmine püssitääkide vahel, kuni sõdurid maja läbi otsivad) jutustatakse tagajärgede tõttu ja kaudu, mitte sündmuse enda pärast. Nii on päris loomulik, et möödunud sajandi sõjad jäävad 20. sajandi pärimusest kõrvale: suhe sündmuse ja jutustaja vahel jääb kaugeks. Huvitav paralleel eesti ja soome materjali vahel on aga see, et kui soome pärimusjutustuses ilmneb 1918. aasta sõjaga seoses naiste leidlikkus ja kangelaslikkus, millest võib järeldada, et neis keerulistes sündmustes toimus siiski mingi inimlikkus, siis seoses küüditamiste ja poliitiliste arreteerimistega Eestis räägitakse sellest kui üleloomulikust jõust - inimlikkusel ei olnud siin kohta. Võimalik, et seda põhjustas represseerimiste massilisus ja süüdistuste põhjendamatus.

2. Jutustuse tähendus

Kas ja kuidas tuntakse tänapäevaühiskonnas huvi perepärimuse vastu? 1950.-70. aastatel toimus Soomes kultuurimurrang. Murrangut tajuti ka põlvkondade vaheliste seoste muutumises: ühelt poolt talupojamaailm, loodusrahva maailm, teiselt poolt - modernne ühiskond. Varasema ühiskonna identiteeti näitavad või seda loovad tegurid ei kehtinud enam (ühine kodu, samalaadne tegevus, samalaadne elukogemus) - juured katkesid ja põlvkondi siduv maailm purunes teatud mõttes. Selle tulemusena tänapäeva noored ei tunne esivanemaid kaugemale kolmandast põlvkonnast (s.o tuntakse vaid enda kaasajal elavaid esivanemaid) (Ahonen 1998: 60-61). Põhimõtteliselt toimub eesti ühiskonnas samalaadne murrang: muutused majanduses, poliitilises ja kultuurilises elus löid pinnase kokkukuuluvustunde taandumisele. Pere raames säilis ajalootaju seoses poliitilise olukorra mitmeplaanisusega. Perepärimusena kodudes jutustatud lood inimestest ja minevikust toimusid ametlikku ajalookäsitust tasakaalustava teadmisenä. Enne II maailmasõda sündinute pärimusjutustuses on esivanemate põlvnemislugu oluline jutustuse osa. Kuid tänapäeva noored (ja keskealised) ka Eestis ei tunne esivanemaid kolmandast põlvkonnast kaugemale (Jaago & Jaago 1996: 121 jj).

Perepärimus on aktuaalne vaid vähestes peredes (kultuuripiirkondades). Näiteks Kohtla-Järve aktiivne kodu-uurimistegevus ja perelugude uurimine aitas säilitada eneseteadvust uues, II maailmasõjajärgses olustikus, kus küla asemele rajati linn ja migratsioon oli kriitiliselt suur. Muutused olid peale surutud. Pärimuse kestvust toetas senine tugev traditsioonipinnas. Teine pärimusliku ajaloo tegelemist soodustav tegur on vajadus stabiilsuse, kindlustunde järele kiirete muutuste ajal. Kaasaegses ühiskonnas koostatakse suguvõsakroonikaid, mis toetuvad pärimuse kõrval teistelegi allikatele, eelistavalt kirikumeetrikale ja hingeloenditele. Eesti erinevus võrreldes Soomega seisneb siin selles, et Soomes kasutatakse sugupuude koostamisel ajalooallikaid rohkem. Eestis oli see enne 1990. aastaid raske (selleks, et pääseda arhiiviallike juurde, tuli hankida eriluba; kirikute juures reeglina varasemaid meetrikaraamatuid ei olnud). Kirjalike allikate puudumist korvati Eestis pärimusjuttudega, mistõttu eesti perepärimuses on ajas kaugemale ulatuva, kuid seejuures suulisele pärimusele tugineva sugupuu esitamine sage. Soome pärimusjutustustes (SKS-is kogu «Suvun suuri kertomus») esindab sama ajalooallikatele tuginev suguvõsaskeem.

Perepärimuse ilme ja funktsioon ajas muutub. 1930. aastate Eesti talupoja suguvõsade kroonikates ja pärimuses kaks teemat põimuvad: kõneldakse neist esivanematest, kellega ollakse seotud sama kodu (talu) kaudu. Kuna talurajaja on mees, tuntaksegi valdavalt meesliine. Näiteks kirjutab Juhan Alver 1930-ndate lõpus: *Sugupuust nähtub ka Alverite suguvõsa elujõulisus ja tõeline isamaa armastus, sest vähe võiks olla juhuseid, kus üks perekond oma otseste järeltulijate läbi, isa käest poja kätte üleandes,*

on suutnud ja tahtnud oma käes pidada üht talu 300 aasta jooksul, nagu lugu selle taluga, mis meie perele nimegi on andnud (Alver 1939: 6). 1868. aastal sündinud mees kirjutab talupärijale oma talu ja esivanemate loo: *Meie armsale pojale Aleksandrile, temale, kellele oleme päranduseks andnud [- - -] Jaanimardi nr 10 talu anname siinjuures andmed, mis temale, ta lastele ja lastelastele mälestuseks jäävad veel siis, kui neist rohkem järele ei ole jäänud, kui lilledega ehitatud või rohtu kasvanud hauaküngas* (EE 570, lk 1). Järgneb andmestik samas talus olnud esivanematest. Kui aga esivanemate ja kodu ühtsus kaob (enne II maailmasõda linnaperedes, ametnike või õpetajate peredes, aga pärast II maailmasõda saab see valdavaks), kaob ka meesliinikesksus. Pärimuses muutuvad rõhuasetused, mille abil kujundatakse ühtekuuluvustunnet. Nii on loomulik, et kaasaegses ühiskonnas ei ole perepärimusel ja esivanemate ning kodukoha tundmisel sama tähendus, mis talupojakultuuris või Eestis ka pärast II maailmasõda 1990. aastateni. Praegu ei ole vajalik hoida mälus esivanemate põlvnemisrida, kuna seda saab uurida ja esitada ajaloodokumentide najal - suuline (pere)pärimus on ühe oma funktsioonist andnud kultuuri teiste vormide kanda. Ka ei pea pärimus enam peegeldama lahkuminekuid ametliku ajaloo minevikukäsitlusest: avalikkus tunnustab neid fakte, mida lähiminevikus varjati. Mis osa jääb perepärimusele nüüd? Seda ei ole praegu võimalik veel näha, kuid üks arengusuundi on pere kui rühma raames säilitada teadmisi pere ja suguvõsa liikmete isikupärast ja käitumismallidest kui võimalikest negatiivsetest ja positiivsetest eeskujudest (olgu siis geneetilises või kultuurilises plaanis).

3. Kodu, esivanemad ja «mina»

Üks huvitavamaid teemasid nii pereloos kui ka rühma või üksikisiku identiteedi kujunemises on inimes(t)e kokkukuuluvus kohaga. Mis on kodu: riik, kitsam lokaalne piirkond, maa, linn, katusealune? Igatsus esivanemate kodu järele näib olevat tugev ja ehk kaeblevgi juhul, kui sealt lahkumine on olnud vägivaldne. Vabatahtlik asu/elukohamuutus igatsust ei tekita, küll ehk huvi.

Viited ja kirjandus

Soome suguvõsa uurimise aktiivsusest saab aimu interneti vahendusel: Arkistolaitos <http://www.narc.fi> ja sealt Kansallisarkisto. Sukututkimus <http://www.narc.fi/ka.html#sukututk>, eriti HisKi-projekti <http://www.genealogia.fi>. Eesti suguvõsa uurimisallikate ja -meetodite kohta vt lähemalt Tartu Ülikooli arhiivinduse õppetooli ja Eesti Ajalooarhiivi koduleheküljelt <http://www.history.ee> ja <http://www.eha.ee> (eriti Uurimissaal. Abiks genealoogia uurijatele).

Ahonen, Sirkka 1998. *Historiaton sukupolvi*. Helsinki.

Alver, Juhan 1939. *Alwerite suguvõsa kroonika*.

Jaago, Tiiu & Jaago, Kalev 1996. *See olevat olnud*. Rahvaluulekeskne uurimus esivanemate lugudest. Tartu.

Allikad

EE - Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolises Arhiivis asuv kogu «Eesti elulood».
Tartu.

ERM, KV - Eesti Rahva Muuseum, korrespondentide vastused. Küsitlus «Kodu ja pere».
Tartu.

SSK - Suomen Kirjallisuuden Seura, kogu «Suvun suuri kertomus». Helsinki.

Lingid novembrist 1999, hilisemate muutuste eest linkide sees toimetused ei vastuta.
